

RYTŲ IR VAKARŲ KULTŪRŲ SANKIRTOS

G. Suraučiūtė. Kaligrafija „Inversija Nr. 3“, 2019, popierius, tušas, 34 × 70 cm

Lotynų Amerikos civilizacinės vaizduotės bruožai: išlaisvinimo teologija ir aplinkosauginis sąmoningumas

VYTAUTAS RUBAVIČIUS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
rubavytas@hotmail.com

Visame pasaulyje stebimas civilizacinės vaizduotės iškilimas, vis labiau veikiantis pasaulio galių geopolitiką. Straipsnyje išskiriami ir gvildenami vieni iš esminių Lotynų Amerikos civilizacinio darinio tapatumą stiprinančios civilizacinės vaizduotės bruožai – išlaisvinimo teologija bei aplinkosauginis sąmoningumas ir mąstymas. Šio regiono šalių kultūriniais sluoksniais būdingas politinis aktyvizmas, galinga įvairialypė filosofinės, kultūrologinės, socialinės ir teologinės minties, taip pat meninės kūrybos raiška. Tad išskirtiems bruožams būdinga ir politinė plotmė. Civilizacinį tapatumą kurianti vaizduotė rutuliojasi tam tikrose geokultūrinėse istorinėse santykinėse ribose, kurias iš vienos pusės žymi senosios Andų civilizacijos bei civilizaciniai dariniai, įtraukiantys Amazonijos baseiną, o iš kitos pusės – Mezoamerikos civilizacijos, kurių poveikis per indėnų gentis, jų tikėjimus išplinta toli šiaurėn. Aplinkosauginis mąstymas glaudžiai susijęs su kova už prigimtinių genčių ir tautų gyvenimo būdų apsaugą, nes vietiniai geriausiai moka sugyventi su aplinka. Gamta ir gyvūnija dvasinga, tad socialiniai santykiai apima ir bendravimą su aplinka. Straipsnyje teigiama, kad išlaisvinimo teologija ir su ja vis labiau susisaistantis aplinkosauginis sąmoningumas bei mąstymas padeda politiškai įsisąmoninti vietinių genčių ir tautų gyvenimo būdų ir pasaulėvaizdžių reikšmę iškilusių gamtosauginių bei antropocentrinių iššūkių akivaizdoje, tad būtina pasitelkti jų sukauptą žinią. Šie civilizacinės vaizduotės bruožai santykiuose su didžiuoju vakarietišku Šiaurės Amerikos civilizaciniu dariniu padeda iškelti ir bendresnį savąjį civilizacinį išskirtinumą.

Esminiai žodžiai: aplinkosauginis sąmoningumas, civilizacinė vaizduotė, hibridiškumas, išlaisvinimo teologija, Lotynų Amerikos civilizacija, *mestizaje*, neokolonializmas, socializmas.

Esminės Lotynų Amerikos civilizacinio tapatumo „atramos“

Civilizacinės vaizduotės stiprėjimas pastebimas visuose pasaulio regionuose. Kreipsime dėmesį į Lotynų Ameriką, kur

įvairios šalys pastaruoju metu išskyla į pirmus tarptautinės žiniasklaidos puslapius dėl jose vykstančių įvairaus pobūdžio prieš naująjį kolonializmą ir neoliberaliąsias reformas nukreiptų revoliucijų, perversmų, sąjūdžių, taip pat kovų su narkotikų

ir žmonių prekybos karteliais. Šio regiono šalių kultūriniais sluoksniams būdingas politinis aktyvizmas, galinga įvairialypė filosofinės, kultūrologinės, socialinės ir teologinės minties, taip pat meninės kūrybos ir populiariosios kultūros raiška. Pasak Arturo Eskobaro, Lotynų Ameriką dera įsivaizduoti kaip kryžkelių raizginį, tam tikrą regioninį darinį, kuriame susieina ir pinasi įvairiausios naujausios kritinės teorijos – nuo marksistinės politinės ekonomijos ir poststruktūralizmo iki „dekolonizuojančio mąstymo“, taip pat daugybė istorijų ir ateičių, nepaprasta iškeliamų ir įgyvendinamų kultūrinių bei politinių projektų įvairovė¹. Tačiau sykiu civilizacinį tapatumą kurianti ir jį įsivaizduojanti civilizacinė vaizduotė rutuliojasi tam tikrose geokultūrinėse istorinėse santykiškose ribose, kurias iš vienos pusės žymi senosios Andų civilizacijos bei civilizaciniai dariniai, įtraukiantys ir Amazonijos baseiną, o iš kitos pusės – Mezoamerikos civilizacijos, kurių poveikis per giminingas indėnų gentis, jų tikėjimus išplinta toli šiaurėn. Tad mes galėsime iškelti tik kai kurias bendresnes tendencijas, skatinančias savos civilizacinės vaizduotės stiprėjimą ir sklaidą, kreipdami dėmesį į tam tikrus naujosios ontologijos bruožus, kuriuos tvirtina filosofinis antropologinis perspektyvizmas, suaktualinęs prigimtinių Amazonijos genčių dvasiniu ir sielų bendravimu grįstą kosmogoniją, vis didesnis senųjų Andų ir Mezoamerikos civilizacijų paveldo kultūrinis „įsisavinimas“, modernybės istorijos permąstymas,

1 Eskobar, Arturo. Latin Amerika at a Crossroads: Alternative modernizations, post-liberalism, or post-development? *Cultural Studies*, 24 (1): 1–65, 2010, p. 3.

iškeliantis Lotynų Amerikos, kaip nutildyto Kito, reikšmę pasaulio sistemos raidoje, išlaisvinimo teologija ir su ja vis labiau susisiejantis aplinkosauginis sąmoningumas, teigiantis vietinių gyvenimo būdų ir pasaulėvaizdžių reikšmę iškilusių gamtosauginių bei antropocenių iššūkių akivaizdoje. Šiame straipsnyje mes aptarsime tik kai kurias idėjinius, ideologinius ir pasaulėvaizdinius vyksmus, kurie savaip išskiria Lotynų Amerikos civilizacinį tapatumą. Civilizacinį tapatumą tvirtina civilizacinė vaizduotė, kurią plėtoja kultūros, meno ir akademinio pasaulio žmonės, puoselėjantys senųjų civilizacijų paveldą ir pasitelkiantys prigimtinių tautų bei tautelių žinią, o ją stiprinti padeda ir politinės nuostatos tvirtinant vietinių genčių teises į žemę bei vandenį. Šiuo atžvilgiu svarbūs yra santykiai su didžiuoju vakarietišku Šiaurės Amerikos civilizaciniu dariniu, jo vykdyta ir vykdoma kolonijine bei nekolonijine politika ir juose ryškėjantis bendresnis savojo civilizacinio išskirtinumo supratimas.

Lotynų Amerikos civilizacinio bendrumo suvokimas

Civilizacinė vaizduotė Lotynų Amerikos šalyse ėmė skleistis jau XIX a. plintant nacionalinio išsivadavimo sąjūdžiams ir kuriantis nacionalinėms valstybėms, o XX a. ją stiprino kapitalistinės globalizacijos veiksniai. Bendresnio civilizacinio savitumo paieškos ypač sustiprėjo XX a. pabaigoje – nauja civilizacinės vaizduotės sklaidos banga stebima pastaruosius porą trejetą dešimtmečių. Ji susijusi su humanitariniuose moksluose ir kultūrinėje kūryboje išplitusiomis postmodernaus

mąstymo lauko idėjomis, globalizacijos ypatumų bei kolonijinės patirties tyrinėjimais. Nepaprastai svarbus civilizacinės vaizduotės skatinimo veiksnys yra archeologinių tyrinėjimų plėtra ir nauji atradimai. Lotynų Amerikos šalių ir kultūrų įvairovė verčia svarstyti, kaip įmanomas bendresnis civilizacinis tapatumas ir bendresnės civilizacinės vaizduotės ugdytas bei sklaida. Sunku tokius klausimus svarstyti žmogui, į Lotynų Ameriką žvelgiančiam iš tolo ir stokojančiam vietinio gyvenimo patirties. Todėl svarstymams pasitelkiamos įvairių Lotynų Amerikos šalių tyrinėtojų, kultūros antropologų ir mąstytojų, labiausiai vietinių, įžvalgos, atsižvelgiant į civilizacinių ir geopolitinių santykių dinamiką kituose pasaulio regionuose (plačiau apie Turkijos ir Rusijos civilizacinį diskursą ir juo grindžiamą geopolitiką žr. V. Rubavičiaus studiją²). Pažymėtina, kad Lotynų Amerikos šalyse tapatumų tyrinėjimo banga, susiejusi įvairių sričių mokslininkus, iškilo ir pasklido paskutiniame XX a. dešimtmetyje, savaip apibendrinusi vietinių, prigimtinėmis vadinamų tautų kultūrinius politinius sąjūdžius ir juos palaikančias ideologines nuostatas bei teorijas ir svarstymams iškėlusį tam tikras tapatumų suvokimo ir tapatumų politikos tvirtinimo gaires (žr. Hale veikalą³).

Pirmiausia pabandysime išskirti kai kuriuos, mūsų manymu, esminius veik-

nius, skatinančius šio didžiulio daugiavals-tybinio ir daugiakultūrio regiono civilizacinio bendrumo suvokimą ir to bendrumo įžvalgą. Patys vakariečiai šį regioną vis labiau regi kaip išskirtinį civilizacinį darinį, į kurį kreipia jau apibendrinantis pavadinimas – Lotynų Amerika. Tiesa, abu sandai – vakarietiškos kilmės, jau savaime nurodantys įvardijimu žymimą primestinį kolonizacinį istorinį vyksmą. Civilizacija Lotynų Amerikos regioną laiko ir Samuelis Huntingtonas, įrašęs ją tarp kitų 9 civilizacijų. Kaip tik kolonizacinė patirtis, jos permąstymas dabarties aplinkybių terpėje kuria civilizacinės Lotynų Amerikos šalių bendrystės ryšius. Kolonijinė patirtis suvokiama kaip bendros istorijos, tad ir bendro likimo paveldas, kurio raiška skleidžiasi kolonizatorių ispanų ir portugalų kalba, šiomis kalbomis grindžiama vakarietiškąja civilizacine „praktika“. Toji praktika visiškai marginalizavo vietinių prigimtinių indėnų genčių gyvenimo būdus ir jų kultūrinę raišką. Kita vertus, kolonizavimo vyksmas įvairiausiai kultūriniais bei ekonominiais ryšiais susiejo Lotynų Amerikos šalis su metropoliniais centrais, jų kultūrinėmis ir akademinėmis institucijomis.

Modernių laikų kapitalizmo raida dar labiau susiejo šio regiono šalis, o tam saistymui rėmus tvirtino jau ir kolonizacinė JAV kompanijų politika, kurios permąstymas yra daugelio politinių teorijų atspirties taškas. Tad visokiose dekolonizavimo įžvalgose ryškios pastangos apčiuopti kaip tik amerikiečių primetamus dabartinius politinius ir ekonominius neoliberaliomis reformomis grindžiamos neokolonizacijos veiksnius ir jiems pasipriešinti. Praeito

2 Žr. Rubavičius, Vytautas. The Importance of Civilizational Imagination in Contemporary Geopolitics. *Dialogue and Universalism*, 30(3), 2020, p. 55–74.

3 Hale, Charles R. Cultural Politics of Identity in Latin America. *Annual Review of Anthropology*, 26, 1997, p. 567–690.

šimtmečio antroje pusėje vis labiau stiprėjo įvairių Lotynų Amerikos šalių intelektualų bei kultūros veikėjų pastangos iškelti ir apmąstyti šio regiono civilizacinį savitumą ir išskirtinumą lemiančius bruožus, juolab kad pasaulį prie to savitumo jau pratino ne tik muzika, bet ir įvairios vadinamojo „magiškojo realizmo“ atmainos, taip pat ir kitokia pokario kartos Brazilijos, Peru, Argentinos, Kolumbijos, Čilės, Gvatemalos, Meksikos ir kitų šalių rašytojų kūryba. Svarbiausia čia buvo įvairiose šalyse išplitęs indėniškojo gyvenimo būdo ir kultūros teigimo vyksmas bei jį palaikanti *indigenismo* vardu vadinama ideologija. Šiai ideologijai susiklostyti ir veiksmingai išplisti ypač padėjo žymaus Peru rašytojo, kultūrologo ir mąstytojo José María Arguedaso darbai bei veikla. Jo reikšmė ir palikimas įvardijamas kaip „Andų kultūros išradimas“ (*la invencion de la cultura andina*), įtvirtinęs ir nepaliaujamai skleidžiantis didžiulio Andų regiono kultūrinės bendrystės supratimą. Arguedaso kūryboje išryškėjo posūkis nuo rasinių santykių ir klasių kovos apmąstymų prie kultūros raiškos, kurioje svarbu vietinė kalbinė ir paprotinė patirtis bei ją įkūnijantis paveldas. Kultūra suvokiama kaip bendruomenės tapatumą palaikanti bei to tapatumo ribas nusakanti erdvė ir sykiu galia, neišvengiamai įgaunanti ir politinį aspektą. Nesiekė gryninti indėniškųjų kultūrinių ir civilizacinių šaknų, jas priešinant kolonizacinėms „apnašoms“, puikiai suvokdamas maišyto, metisiško gyvenimo įsivyravimą ir jo nulemtą socialinę bei kultūrinę sanklodą. Jo kūryboje kečujų indėnų kalbinis, garsinis ir mitologinis pasaulėvaizdis apsireiškia „iš vidaus“ ispanakalbe literatūrine forma – romanais ir eilėmis, taip pat ir kultūrantropo-

loginėmis studijomis (plačiau žr. Sandoval and Boschetto-Sandoval rinkinį⁴). Minėto „išradimo“ ženklą esama jau romane *Yawar Fiesta* (1941). Jo kūryboje ir darbuose kuriamos prielaidos bendram kultūriniam indėniškojo amerikietiškojo tapatumo supratimui, stiprinančiam nacionalines kultūras (*cultura nacional indoamericana*⁵). Juolab kad stiprėjo ir įvairių šalių politinių kultūrinių elitų nusiteikimas tvirtinti savąjį nacionalinį tapatumą ir tapatumo tvirtinimo gaires diegti valstybinės politikos lygiu, tačiau sykiu laiduoti vietinių genčių žmonėms kultūrinę, lingvistinę ir komunistinę autonomiją.

Įvairių Lotynų Amerikos šalių rašytojai ir mąstytojai vis labiau į savo šalyse ir Lotynų Amerikoje vykstančius reiškinius ėmė žvelgti modernybės krizės požiūriu ir ėmėsi aiškintis savojo modernybės kelio istoriją ir to kelio ypatumus. Modernybės krizė pirmiausiai siejosi su Apšvietos idėjinę eurocentrinę paveldą dekonstruojančios ir nuvertinančios postmodernybės išplitimu. Vienas esminių atsigrūžimo į savąjį kelią tikslų buvo parodyti, koks nepagrįstas yra šiam regionui primetamas „nevisiškos“, „nepakankamos“, „atsilikusios“ modernybės supratimas, kuris tvirtino politinį ir kultūrinį būtinumą nepaliaujamai modernizuotis pagal universaliu laikomą eurocentrinę, tad ir kolonijinę modernybės modelį. José Lesama Lima, Irlemaras Chiampi, Bolival Echeverria, Gonzalo

4 Sandoval, Ciro A. and Boschetto-Sandoval (eds.). *José María Arguedas: Reconsiderations for Latin American Cultural Studies*. Athens: Ohio University Press, 1998.

5 Arguedas, José María. *Formacion de una cultura indoamericana*. Mexico: Siglo XXI editores, 1975.

Celorio ir kiti, vaduodamiesi iš Apšvietos ideologinių apžavų ir jais grindžiamų „teisingų“ pasaulio raidos vaizdinių, savojoje Lotynų Amerikoje aptiko kupinas gyvybės vietinės baroko kultūros apraiškas, kurios atvėrė savitą kultūrinės raidos kelią⁶. Kaip tik barokas sugėrė į save vietinius tikėjimus, unikaliai hibridizavo kultines ir kultūrinės praktikas, tad buvo keliamas uždavinys naujomis sąlygomis puoselėti ir skleisti Lotynų Amerikos baroko kultūrinę tradiciją. Šio išvalgos siejasi su Enrique's Dusselio plėtojama vakarietiško modernybės supratimo kritika, aiškinančia, jog esminis vakarietiškos kolonijinės modernybės sandas yra žiauriai išstumtas ir nutylimas Kitas (-i), kurį būtina prikelti visaverčiam gyvenimui. Ta kritika iškelia transmodernybės siekiamybę – visuotinai politiškai, ekonomiškai ir kultūriškai išsilaisvinti iš represijomis ir žudynėmis primestos modernybės.

Jau praeito šimtmečio pirmoje pusėje ryškėjo diskusijos tarp tam tikrų „tikrųjų“ kultūrinių šaknų ieškančių *indigenista* ir naujosios indėniškosios tapatybės tvirtintojų, suvokiančių neišdildomą ir nepaliaujamą veikiančią kolonijinės patirties išpaudą, keitusį indėniškąjį tapatumą. Susiklostė ir tas ideologijas skleidžiantys judėjimai, ėmę veikti politinius bei socialinius santykius. Naujasis indėnas Peru buvo suvokiamas kaip inkų ir ispanų tapatybių hibridas, kurio paveikslas išskleistas José Urielio Garsia knygoje *El nuevo indio* (1931). 1940 metais Meksikoje įvyko pirmasis Lotynų Amerikos indėnų kongresas

6 Kamp, Monika. Neobaroque: Latin America's Alternative Modernity. *Comparative Literature*, 58 (2), 2006, p.129.

(*Congreso Indigenista Interamericano*), padėjęs skleisti bendrystės idėjas visose šio regiono šalyse ir tas idėjas susieti su šalių nacionalinių tapatumų diskursais. Tačiau Lotynų Amerikoje gausu prigimtinių indėnų genčių, kurios išlaikė tam tikrą, sakytume, genetinį išskirtinumą, vis labiau ryškėjantį naujomis unifikuojančios ir gyvenamąją aplinką suprekinančios globalizacijos sąlygomis. Savosios tapatybės tvirtinimas būdingas daugeliui įvairiose šio regiono šalyse gyvenančių vietinių genčių ir tautų, jis vis labiau įgauna civilizacinio vyksmo dėmenį, kuriame ryškus revoliucinis politinis siekis pertvarkyti visuomenę, mažinant socialinę atskirtį, kuriant gerovės valstybę visiems, o gerovę suprantant socialinių sluoksnių darnos ir visuomenės sugyvenimo su gamta požiūriu (*vivir bien en armonia*). Civilizacinis postūmis ryškus ir keičiant regiono vardą iš Lotynų Amerika į Abya Yala ir vakarietiškąjį „Pasaulį kaip Universumą“ imantis įsivaizduoti „Pasauliu kaip Pliuriversumu“ (*The world as universe* prieš *The world as pluriverse*). Naujasis pavadinimas buvo iškeltas 2004 m. Kite vykusiame šio regiono genčių ir tautų sambūryje (*Cumbre Continental des Pueblos y Nacionalidades de Abya Yala*), jame atmetas eurocentrinis pripažintas įvardijimas *pueblos indigenas* (vietinės tautos) ir pakeistas *pueblos originarios* (pirminės ar prigimtinės tautos), šitaip pasaulyje iškeliant ir įtvirtinant naują civilizacinės, kultūrinės bei politinės veiklos subjektą bei jo savimonę, o sykiu atsiribojant nuo savivoką ugdžiusio eurocentrinio kolonijinio kultūrinio bei mokslinio diskurso ir jo įteigto pasaulio bei savasties įvardijimo.

Lotynų Amerika – tapatumų *tiglis*

Įvairių Lotynų Amerikos šalių mąstytojai stengėsi suvokti įvairiaspalvio tapatumo formavimosi ypatumus. Daugelio šalių kultūros tyrėjų darbuose išsivirtino Nestoro Garcia Canclini skleistą mišraus tapatumo (*hybrid identity*) samprata ir ją grindžianti teorinė metodologinė prieiga⁷. Ji siejosi su ideologiškai ir politiškai jau porą šimtmečių plėtojama, o nuo 3 praeito amžiaus dešimtmečio vis labiau nacionalinių valstybių tvirtinimo vyksme politiškai taikoma metisų tapatumo ir metisizacijos (*mestizaje*) samprata, regioną įsivaizduojant kaip savitą genetinį ir kultūrinį tapatumų lydymo *tiglį*, kuriame atsiranda nauji nacionaliniai ir rasiniai tapatumai, baltiesiems europiečiams kūrus ir kuriant šeimas su vietiniais gyventojais indėnais. Metisų sluoksniams būdingos savos kilmės genealogijos – kilmingųjų metisų šeimų bei giminių šaknys siekia konkistadorų laikus, jų kilmingųjų vadų ir vietinių imperijų valdovų atžalų susigiminiavimą. Beje, pirmuoju tikruoju Meksikos metisu įvardijamas konkistadoro Hernano Corteso ir jo nahua genties moters bei vertėjos, vadinamos La Malinche ar Dona Marina, sūnus Martinas Cortesas, kuris ir „pradeda“ naująją Meksiką ir jos naująją tautą, o ši šeima vienaip ar kitaip įsipina į įvairius tapatumo diskursus. 1925 m. išleistoje ir didžiulį atgarsį Lotynų Amerikoje susilaukusioje knygoje *La Roza Cosmica* meksikiečių intelektualas ir politinis veikėjas José Vaskonselos metisus išskėlė

kaip naująją rasę, įgavusią pranašumų prieš senąsias rases ir suvoktiną kaip pasaulio pažangos ir modernizacijos veikėją. Daugelis tyrinėtojų pažymi, kad Lotynų Amerikoje kelis šimtmečius vyko nepaprastai intensyvus rasinis ir kultūrinis maišymasis, įgaunantis įvairius smurtingus ir prievartingus kolonizacinės politikos skatinamus pavidalus, todėl įvairialypė *mestizaje* raiška, politinė ir kultūrinė šios raiškos plotmė vienaip ar kitaip atsispindėjo bene visų šio regiono rašytojų bei intelektualų kūryboje ir politikų veikloje⁸.

Mestizaje ir su šiuo vyksmu susijusių sąvokų turinys įvairuoja, nelygu šalies istorija, joje vyravusių politinių ir kultūrinių režimų pobūdis, vietinių tautų mozaika, jų tarpusavio santykių ir sąveikos su baltiesiems europiečiais raida, galop šių laikų globalizacijos ir neoliberaliųjų reformų padariniai. Tačiau svarbu, kad šioje sąvokoje glūdi rasinio maišymosi turinys, tad ir visokie nacionaliniai tapatumai suvokiami kaip rasių maišymosi pasekmė. Kitas dalykas tas, kad afroamerikiečių palikuonys paliekami nuošaly, žvelgiant į juos iš aukšto. Įvairialypis metisizavimasis, jo kilmingumo „laispniečiai“ grindė savitą kastų sistemą, kuria buvo grindžiamas politinės valdžios legitimumas, o kova prieš politinius režimus neišvengiamai buvo palaikoma vienokiomis ar kitokiomis kastų barjerų laužymo ideologijomis. Ispanų kolonizatoriai jau nuo XVII a. ėmė institucinti rasinį maišymąsi ir pamažu įtvirtino kastų (*castas*) hierarchinę sistemą bei ja palaikomą

7 Canclini, Nestor Garcia. *Consumers and Citizens: Globalization and Multicultural Conflicts*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 2001.

8 Martines-Echazabal, Lourdes. *Mestizaje and the Discourse of National / Cultural Identity in Latin America, 1845–1959*. *Latin American Perspectives*, Issue 100, 25 (3), 1998, p. 21.

socialinę politiką pagal ispaniško kraujo „proporciją“.

Žmogus tam tikrai kastai buvo priskiriamas pagal odos spalvą ir tam tikrus išorinius kūno bruožus, ir nuo kastos priklausė jo mokamų mokesčių dydis bei galimybės užimti vienokias ar kitokias pareigas bei apskritai įsidarbinti. Baltumas tapo regimu socialinės privilegijos ir padėties socialinėje hierarchijoje ženklu, tad ir siekiamybe – baltiesiems atsirado daug socialinių galimybių įtvirtinti savo padėtį bei didinti savo gerovę per palikuonių „baltinimą“. Praeito amžiaus 3 dešimtmetyje, stiprinant nacionalines valstybes ir vis labiau plintant žmonių lygybės supratimui, rasistinis mąstymas imtas suvokti kaip atgyvena, tad žymiausi Lotynų Amerikos mąstytojai ėmėsi savitai tas idėjas „dekonstruoti“, išskeldami *mestizaje* pažangumą bei modernumą, sykiu tą modernumą priešindami Jungtinėse Valstijose gyvavusioms rasistinės segregacijos apraiškoms (plačiau apie įvairialypius rasinius socialinių santykių bruožus ir rasinę politiką žr. Telles and Paschel⁹, Wade¹⁰ veikalus). *Mestizaje*, kaip pažangos politika, kurią vykdo tikrieji prototipiniai metisai piliečiai, skatino ir asimiliaciją, ir vietinių tautų marginalizavimą bei „teisėtą“ engimą, žvelgiant į juos kaip į menkesnės rasės žmones, jokiomis pilietinėmis teisėmis negalinčius susilyginti su „pažangiaisiais“ ir „tikraisiais“, todėl būtinus modernizuoti bei civilizuoti. Todėl

tokia politika dažnai susikerta su *indigenismo* ideologija grindžiamais sąjūdžiais, nes homogenizuojantis *mestizaje* politikos aspektas suvokiamas kaip grėsmė pirminių tautų kultūrinei autonomijai¹¹. Ir ne tik kaip grėsmė, o ir kaip kultūrinio savitumo naikinimo bei niveliavimo, taip pat ir kovos už vietinių politines teises slopinimo įrankis.

Kultūrinio ir biologinio lydymo *tiglio* supratimas imtas politiškai teigti kaip esminis Lotynų Amerikos modernybės ir būtinos modernizacijos ženklas, turintis pagrįsti ir apibendrinamąją Lotynų Amerikos istoriją¹². Tad iš Europos plitusioms tapatumų ir visokio esencializmo dekonstravimo idėjoms jau buvo padėtas savas ideologinis ir politinis pagrindas. Apmąstant globalizacijos vyksmus ir jų nulemtą darbo jėgos bei kultūrų maišymąsi, *išsivietinimą* ir *persivietinimą*, filosofinė ir socialinė dekonstruojanti mintis netruko išrasti ir minėtą hibridinio tapatumo sąvoką. Hibridinio tapatumo sąvoka pasirodė esanti parankesnė dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, ji nesusijusi su jokia konkrečia civilizacine ar kultūrine tikrove, nėra niekur „išišaknijusi“, joje jau nesama visokeriopai vengtino „rasinio“ turinio. Beje, kaip tik rasinis ir rasistinis globalizacinės tikrovės aspektas prikišamai apsireiškė iš Jungtinių Valstijų 2020 metais pasklidusiame judėjime *Black Lives Matter*, nepaisant visų tapatumus ir esencializmus dekonstruojančios filosofinės ir politinės minties „laimėjimų“.

9 Telles, Edward and Tiena Paschel. Who is Black, White, or Mixed Race? How Skin Color, Status, and Nation Shape Racial Classification in Latin America. *American Journal of Sociology* 20(3), 2014.

10 Wade, Peter. 2010. *Race and Ethnicity in Latin America*. 2nd ed. London and New York: Pluto Press, 2010.

11 Telles, Edward and Denia Garsia. *Mestizaje and Public Opinion in Latin America*. *Latin American Research Review* 48(3), 2013, p. 135.

12 Platt, Tristan. Writing, Shamanism and Identity, or Voices from Abya-Yala. *History Workshop Journal* 34, 1992, p. 132–147.

Hibridiškumas jau veikia aukštesniu abstrakcijos lygmeniu, taip pat tampa šiuolaikinio mąstymo apie tapatumus žymekliu. Tačiau netrukus imta suvokti, kad genetinis ir kultūrinis *tiglis* veikia ne pagal vienokias ar kitokias teorines konstrukcijas – ne visi biokultūriniai dariniai lengvai lydosi, o kai kurie ima priešintis ne tik globalizacijai, bet ir siaurakaktiškai prekynei modernizacijai. Kita vertus, pats hibridiškumas tampa unikalus, išskirtinis, žymintis ypatingą kolonizatorių ir vietinių tautų sąveikos pobūdį, apsiereiškiantį savita kultūrine ir politine forma, kurioje glūdi stiprus šiuolaikinis antikolonijinis užtaisas, stiprinamas pastangų dekonstruoti eurocentrinės modernybės ir modernizacijos universalumo idėją bei ja grindžiamą politiką, kuri nepaliojama marginalizuoja, nužemina įvairiais būdais pavergiamą, skriaudžiamą ir apiplėšiamą Kitą¹³.

Civilizacinė išlaisvinimo teologijos reikšmė

Kaip tam tikrą savitumo bruožą dera svarstyti revoliucinės išlaisvinimo teologijos idėjų sklaidą, kuri paveikė daugelio ne tik Lotynų Amerikos šalių politikus, mokslininkus, viešuosius intelektualus bei įvairių sričių menininkus. Neįmanoma aprėpti plačios išsilaisvinimo ideologijos ir teologijos panoramos, šio judėjimo aprėpties, teologinio dialogo su Vatikanu įvairovės ir raidos, tad pažymėsime tik kelis svarbius dalykus. Išlaisvinimo teologija iškilo

permąstant II Vatikano susirinkimo dokumentus, kuriuose buvo iškeltas žmogaus orumo klausimas ir paryškintas būtinumas keisti vyraujančius socialinius santykius, mažinant įvairiuose pasaulio regionuose kylančias klasinio pobūdžio priešpriešas ir rūpinantis vargingųjų interesais. Svarstyti Susirinkimo priimtus dokumentus, atsižvelgiant į jiems gerai žinomas gyvenimiškąsias realijas – didžiulis neišbrendamas skurdas, partizaninių grupuočių ir mirties eskadronų siautėjimas, nuožmūs kariniai perversmai ir represijos, vargingųjų sluoksnių išnaudojimas, didžiulė socialinė atskirtis, kultūrinis rasizmas ir kastos, užsienio korporacijų šeimininkavimas paminant vietinių gyventojų interesus ir jų orumą, – Lotynų Amerikos vyskupai susirinko 1968 m. Kolumbijoje, Medeline. Jų priimti pareiškimai paskatino išlaisvinimo teologijos sąjūdį, greitai pasklidusį visame regione. Esminės mintys buvo laisvintis iš „tarptautinio pinigų imperializmo, kuris turtina valdančiuosius ir užsienio monopolijas“, gaivinti vietines bendruomenes ir stiprinti bendruomeninius ryšius pastoraicine veikla, atsižvelgti į sukrikščionėjusius liaudiškus tikėjimus ir jų galią telkti žmones bendriems socialiniams veiksams. Krikščionybėje iškeliama praktinė evangelinė meilės vargšams, solidarumo su jais ir kovos su skurdu bei išnaudojimu veikla, paženklinta Dievo malonės ir nušviesta Švč. Trejybės šviesos.

Išlaisvinimo sąjūdžiams teologinius, filosofinius ir ideologinius pagrindus praeito amžiaus 8 deš. pradžioje dėjo žymių teologų ir mąstytojų Leonardo ir Clodoviso Boffų, Hugo Assmano, Gustavo Gutierrezo, Jose Miranda, Juano Louiso

13 Dussel, Enrique. Eurocentrism and Modernity (Introduction to the Frankfurt Lectures). *Boundary 2*. The Postmodernism Debate in Latin America. 20(3), 1993, p. 65–76.

Segundo ir Enrique's Dusselio darbai. Iškalbingi yra daugybės tą dešimtmetį ir vėliau pasirodžiusių veikalų pavadinimai: *Jėzus Kristus Išvadotojas: kritinė Kristologija mūsų laikui* (L. Boff), *Teologija klajoklių Bažnyčiai* (H. Assman), *Marxas ir Biblija: engimo filosofijos kritika* (J. Miranda), *Teologijos išlaisvinimas* (J. L. Segundo), *Išlaisvinimo teologija: istorija, politika ir išganymas* (G. Gutierrez), *Lotynų Amerikos Bažnyčios istorija: nuo kolonializmo link išvadavimo (1492–1979)* (E. Dussel). Dera pažymėti, kad daugelis šių mąstytojų parašė po keliasdešimt veikalų, atsiliėpdami į svarbiausius vis labiau globalizuojamam ir neoliberalizuojamam pasauliui, o sykiu ir krikščionybei kylančius iššūkius. Kaip vietiniams gyventojams, indėnų tautoms ir tautelėms išsilaisvinti iš baisaus neišbrendamo skurdo, vietinio bei tarptautinio išnaudojimo, taip pat kultūrinio bei rasinio nužeminimo – toks buvo įvairiomis plotmėmis svarstomas klausimas, nužymėjęs ir pagrindinį išlaisvinimo veiklos subjektą – indėnai, skurdžiai, varguoliai, atstumtieji, marginalai.

Teologinis pagrindas buvo stiprinamas aiškinantis teologinę ir praktinę Dievo „apsireiškimo mažutėliams“ reikšmę. Juk Naujajame Testamente labai aiškiai pasakojama, kad Naujoji žinia skelbiama neturtėliams, o pats Jėzus Kristus akis atmerkia net ne namuose, buveinėje, o ėdžiose. Neturtėliai išnaudojamieji pie-menys nuskuba Jo aplankyti. Kodėl Dievo Sūnus pasirodo pasauliui neturtingųjų aplinkoje, kokia to įvykio ir neturto reikšmė dabartiniam pasauliui ir koks turėtų būti Bažnyčios vaidmuo visuomeniniuose bei revoliuciniuose išsilaisvinimo iš skurdo

ir priespaudos sąjūdžiuose? Tie klausimai buvo aptarinėjami įvairiuose filosofiniuose ir teologiniuose pasauliečių bei Bažnyčios hierarchų forumuose, svarstant ir socialinę žmogaus nuodėmingumo raišką. Ryškėjo bendresnis sutarimas, kad nuodėmė kyla ne tik iš sąmoningų ar nesąmoningų asmens veiksmų, bet ir iš pačios sistemos veikimo, kuris apsiereiškia žmonių kančiomis, skurdu, išvaymu iš gimtųjų vietų, įprastų vietinių gyvenimo būdų naikinimu. Skurdas yra ir struktūrinė nuodėmė, dėl kurios kalti turtingiausiųjų sluoksniai, pasidavę pinigų garbinimo kultui ir politinėmis priemonėmis, taip pat nuožmiomis represijomis įtvirtinantys tą kultą visame pasaulyje. Daugiausia kančių ir tenka vargingiausiems. Tad būtina taisyti istorinį politinį pasaulį, pasitelkiant politinių mąstytojų ir teologų idėjas skurdžiausiems laisvinti iš jų kančių, o sykiu visiems laisvintis iš pinigų kulto pančių.

Nepaprastai išplito Jėzaus Kristaus, kaip politinio maištininko, sukilėlio, kartu su visais skurdžiais ir pažemintaisiais einančio kankinystės kelią ir teigiančio tikėjimą, meilę bei teisingumą, vaizdinys, kuris įaugo į vietinių krikščioniškų religijų išpažinėjų savimone. Raginama ne tik skelbti, bet ir laikytis Gerosios naujienos, kuri atėjo „skelbti belaisviams išvadavimą“. Skurdo, pažeminimo, priespaudos ir smurto belaisviams. Iškalbingas yra didelės diskusijas Lotynų Amerikoje sukėlusios Peterio McLaren'o knygos pavadinimas *Sukilimo pedagogika: nuo Prisiėlimo iki revoliucijos*¹⁴, kurioje Evangelijos tiesų

¹⁴ McLaren, Peter. *Pedagogy of Insurrection: From Resurrection to Revolution*. New York: Peter Lang, 2015.

požiūriu išsamiai gvildenamas Lotynų Amerikos šalyse vyraujantis socialinių santykių pobūdis, susikaupę socialiniai prieštaravimai, socialinės vargingųjų bėdos vykdančios neoliberalias reformas, apžvelgiama išlaisvinimo teologijos idėjų sklaidos istorija, revoliucinis jų pobūdis, paryškinant esminį teisingumo siekį. Šioje knygoje, kaip ir kai kuriuose kitų išlaisvinimo teologijos atstovų veikaluose, aptarta vargingųjų savimonės ugdymui svarbi evangelizacinės veiklos siejimo su vadina-mąja revoliucine kritine pedagogika idėja. Pasiremiama Antonio Gramsci mintimis, kad hegemonas, valdančiųjų sluoksniškas savo hegemoninius interesus ir valdymą įtvirtina ne tik politinėmis bei represinėmis priemonėmis, bet ir edukacija per valstybines švietimo institucijas. Hegemono tikslas yra tam tikras visų visuomenės sluoksnių „pritari-mas“ egzistuojančiai socialinei nelygybei ir „sutarimas“ su ja, kuris ideologiškai pagrindžiama kaip „natūrali tvarka“, o pastaruoju metu vargingųjų interesai „nurašomi“ kaip neišvengiama būtinos modernizacijos arba „individo laisvo pasirinkimo“ pasekmė.

Ne vienas Lotynų Amerikos katalikų kunigas nuėjo savą kankinystės kelią – visuomeniškai aktyvūs, vietinius nuo išnaudojimo ir teroro ginantys kunigai buvo persekiojami, žudomi bei suspenduojami. Kai kuriose karinių chuntų valdomose šalyse veikė vadinamieji „mirties eskadronai“, žudę vietinius aktyvistus, sukilėlių rėmėjus, vargingiesiems padedančius kunigus, vienuolius bei vienuoles, iš kitur atvykstančius savanorius. Išlaisvinimo ideologijoje ryškus marksizmo idėjų apie istorijos raidą ir kapitalizmo sistemos socialinius bei gamybinus santykius įspaudas, tad socialinės revoliu-

cijos teigimas rodė jos socialistinį pobūdį, nepriimtina laisvosios rinkos ideologiją išpažįstantiems politiniams ir kultūriniais elitams, taip pat ir didelei dvasininkijos daliai. Aiškinama, kad Karlas Marxas nebuvęs toks ateistas, kaip sprendžiama iš jo garsios frazės „religija – liaudies opiumas“, esą jis atmetęs ir kritikavęs ne krikščionybę ir jos dvasią bei paveldą, o virsmą sustabarėjusia religija¹⁵. Vėliau visuomenės pertvarkymo ir visuminės pridėamosios vertės teisingo persikirstymo būtinumą teigianti išlaisvinimo ideologija įgavo aiškų prieš neoliberalią globalizaciją nukreiptą aspektą, kuriam įsitvirtinti padėjo skaudus, plačius gyventojų sluoksnius nuskurdinęs ir daugelį valstybių nepakeliamų skolų našta prisilgęs 9 dešimtmečio neoliberalių reformų vyksmas bei jo patirtis.

Išlaisvinimo teologija ir ekologinio sąmoningumo politika

Svarbus išlaisvinimo teologijos aspektas – ekologinio sąmoningumo, gyvybinių žmogaus ir gamtos sąsajų iškėlimas ir naujos socialinės ekologinės etikos teigimas, pasiremiant krikščioniškojo tikėjimo tiesomis ir vaizdiniais. Ekologinis sąmoningumas įmanomas gaivinant ir palaikant vietinių tautų ir tautelių savimonę ir jų puoselėjamus gyvenimo būdus, kurie grindžiami gamtos sąmoningumo nuovoka ir teigia būtinumą sugyventi su ja kaip šventa sąmoninga būtybe, nuo kurios ir priklauso žmonių gerovė. Aplinka yra šventa, ji ne

¹⁵ McLaren, Peter and Petard Jandric. From liberation to salvation: Revolutionary critical pedagogy meets liberation theology. *Policy Futures in Education* 15(5), 2017, p. 626.

išteklų sankaupa, o dovana, už kurią priva-
lu atsilyginti išlaikytais dėkojimo ritualais
ir pagarbos ženklais, kurių kupina vietinė
liaudiškoji krikščionybė. Šios idėjos kaip
tik ir buvo išskleistos 2019 m. spalio mėn.
vykusiame neeiliniame Vyskupų sinode
„Amazonija: nauji bažnyčios ir darnios
ekologijos keliai“, kuriame buvo pagerbta
ir čiabuvių garbinama gyvybinė dieviškoji
Pačamama, Motinos Žemės galia ir pa-
smerktas grobuoniškas bei gobšuoliškas
Amazonijos miškų, taip pat vietinių sugy-
venančių su aplinka dvasingų gyvenimo
būdų naikinimas.

Ekologinio sąmoningumo idėjos ypač
būdingos naująją kosmologiją plėtojusiam
L. Boffui, kurio mintys įgavo platų pasau-
linį atgarsį ir komplikavo jo santykius su
Vatikanu. Jis iškėlė bendras išlaisvinimo
teologijos ir anuo metu vis labiau plin-
tančio ekologinio diskurso šaknis. Pasak
Boffo, abi apmąstymų plotmes kildina dvi
kraujuojančios žaizdos. Viena jų – šimtus
milijonų žmonių vergovei, kančioms, li-
goms ir nepritekliams pasmerkiantis baisus
skurdas, o kita – agresyvus, grobuoniškas
ir savanaudiškas žemės puolimas ir nu-
siaubimas, naikinantis planetos gamtinę
pusiausvyrą. Šių dviejų žaizdų apmąstymą
skatina šauksmas – vargšai šaukiasi deramo
gyvenimo, laisvės ir grožio, ir tą šauksmą
atliepia išlaisvinimo teologija, o žemė de-
juoja pavergta ir naikinama, tad į jos bėdas
atsiliepia ekologija. Ir žemė, ir vargšai šau-
kiasi išlaisvinimo iš šėtoniška virtusios ego-
centriško savanaudžio žmogaus veiklos¹⁶.

16 Boff, Leonardo. *Liberation Theology and Ecology: Alternative, Confrontation or Complementarity*. In: Boff, Leonardo and Virgilio P. Elizondo (eds.). *Ecology and Poverty: Cry of the Earth, Cry of the Poor*. London:

Esminė išlaisvinimo teologijos intuicija yra
kurti ir plėtoti teologiją, žvelgiant į pasaulį
vargšų ir aukų akimis, kad pasitelkiant
krikščioniškąjį paveldą, jame glūdinčių mei-
lės artimui priesaką būtų galima pasmerkti
ir įveikti tuos socialinius mechanizmus,
kurie daugelį žmonių paverčia aukomis¹⁷.
Žvelgiant į pasaulį vargingųjų akimis, labai
gerai matyti, kokios netobulos yra demo-
kratijos, taip pat religijos bei bažnyčios,
aptarnaujančios turtingųjų interesus ir
pačios linkusios pasipuikuoti turtais. Jis
kiek ironiškai žvelgia į įvairiausių organi-
zacijų raginimus „padėti vargstantiems“: tie
raginimai nuoširdūs, reikalingi, tačiau jie
nėra jokia išeitis, nes kreipiamasi į žmonių
gerą valią – pagalba neišlaisvina vargšų iš
pavergtumo ir pasmerktumo, nes niekaip
nekeičiamos socialinės sąlygos, socialinės
ekonominės sistemos veikimas.

Atsiliepiant į žemės šauksmą ir skaus-
mą, būtina suvokti, kad žmonija yra mąs-
tanti žemė, mąstanti Visatos raidos apraiš-
ka, gyvybiškai susijusi su visomis kitomis
rūšimis. Boffas aiškina, kad žemę mes tu-
rime suvokti kaip gyvą organizmą, o patys
save – kaip vienos gyvybės bendruomenės
narius, kadangi visa gyvūnija rutuliojasi to
paties genetinio alfabeto pagrindu. Žvelg-
dami į gamtą kaip nežmogišką aplinką, mes
atskiriname save nuo jos ir neišvengiamai
verčiame panaudotinių išteklių klodais, o
Kūrėjo ji duota mūsų puoselėjančiai meilei,
kurią ir privalu visokeriopai ugdyti. Todėl
vien pelno siekiu grindžiama sistema yra
esmiškai nežmoniška: „Pažanga nuostabi,
tačiau didžiai nežmoniška“¹⁸. Nepaliauja-

Maryknoll; New York: SCM Press, 1995, p. 67.

17 Ten pat, p. 70.

18 Ten pat, p. 74.

mai didinanti socialinę atskirtį šiuolaikinė kapitalizmo sistema ne tik gniuždo didžiąją dalį žmonijos, bet ir beatodairiškai naikina žmonijos gyvenamąją terpę, ką kuo puikiausiai rodo socialinės atskirties didėjimo, pasaulinio turto sukaupti vis mažesnio turtingųjų sluoksnio rankose, skurdo ir šiuolaikinių vergovės pavidalų plitimo, bioįvairovės menkėjimo statistika.

Aplinkosauginis judėjimas, įgaunantis politinės ir kultūrinės kovos formas, labiausiai nukreiptas prieš didžiąsias GMO produktus gaminančias kompanijas ir už bioįvairovės ir vietinių gyventojų teisių į tą įvairovę išsaugojimą. Pasaulinė žiniasklaida kol kas menkai skleidžia žinias apie tas įnirtingas kovas, kadangi vienaip ar kitaip susistyguoja su didžiųjų korporacijų – šiuolaikinio kapitalizmo variklio – interesais. Juolab kad pasaulinės genų inžinerijos korporacijos, siekiančios amerikietiškojo genetinių tyrimų patentavimo instrumentais nusavinti vietinės bioįvairovės genetinius išteklius, kartu su vietiniais jas aptarnaujančiais elitais stiprina tendenciją kriminalizuoti aplinkosauginių judėjimų veiksmus bei įtraukti juos į brangiai kainuojančius vietinius ar perkeltus į Jungtines Valstijas teisinius vyksmus, gerai žinant, kaip amerikiečių teismai gina savų korporacijų interesus¹⁹. Pagrindinės kultūrinėmis laikytinų kovų ideologemos yra susijusios su gamtos sušventinimu ar atšventinimu, priešinantį jos pavertimu ištekliais ir

teigiant būtinumą atsinaujinti sąmonei, prikelti senąsias kultūras, palaikyti vietinių pirminių genčių gyvenimo būdus, teikti Amazonijos baseine gyvenančioms gentims tarptautinę apsaugą. Amazonijos baseinas ir jame tarpstanti gyvybė vis labiau imamas suvokti kaip Pasaulio plaučiai, reikalingi aiškios tarptautinės tikslinės strateginės apsaugos. Tačiau šie lūkesčiai atidedami, 2019 m. išrinktam Brazilijos prezidentui Jairui Boleonaro imantis vykdyti baseiną niokojančią, tačiau kalnakasybos ir žemvaldžių interesus įtvirtinančią politiką. 2019 m. Amazonija paskendo negailestingai deginamos miškų augmenijos dūmuose, ne viena gentis buvo išvyta iš gimtųjų žemių.

Revoliuciniai judėjimai, kuriuose susipynė išlaisvinimo teologijos, indėnų išlaisvinimo, valstybių indėnizacijos, ekologinio sąmoningumo ir gamtos šventumo, būtinumo palaikyti vietinius gyvenimo būdus, taip pat socialinio teisingumo ir Dievo malonės „mažutėliams“ idėjos, išplito įvairiose Lotynų Amerikos šalyse. Vienur jos buvo palyginti taikios, o kai kur virto tūkstančius gyvybių kainavusiais partizaniniais teroristiniais judėjimais, vėliau suaugusiais su narkotikų gavybos ir prekybos karteliais. Tačiau judėjimai skatino filosofinės, socialinės bei politinės minties raidą, nužymėjo ir įtvirtino naujus intelektualų politinio ir kultūrinio veikimo būdus. Daugelyje šalių akademinio elito žmonės tapo ryškiais politikais. Europoje apie tuos sąjūdžius, taip pat apie akademinų bei kultūrinių sluoksnių dalyvavimą juose stebėtinai menkai žinoma. Europon ir į kitus pasaulio regionus labiausiai patenka Lotynų Amerikos rašytojų kūriniai, tačiau iš jų sunku susidaryti bendresnį civilizacinio bendrumo

19 Birss, M. Criminalizing environmental activism: As threats to the environment increase across Latin America, new laws and police practice take aim against the front line activists defending their land and resources. *NACLA Report on the Americas* 49(3), 2017, p. 315–322.

bei politinės ideologinės slinkties vaizdinį. Tokiam vaizdiniui išskleisti čia neturime galimybių, tad paminėsime tik Bolivijos ir Ekvadoro pavyzdį.

2005 m. pabaigoje Bolivijoje prezidento rinkimus laimėjęs Evo Moralesui ir judėjimui *Movimiento al Socialismo*, viceprezidentu tapo žymus filosofas politikas Alvaro Garsia Linero, kuris padėjo kultūrinius ideologinius pagrindus Bolivijos politinei ir socialinei pertvarkai. Vyraujančias tarp Lotynų Amerikos intelektualų nuotaikas, jų retoriką, ideologines nuostatas ir vietinių socialistinių idėjų svarbą savaip atskleidžia demokratizacijos vyksmus šiame regione gvildenančio autoriaus išreikštas įsitikinimas, kad „visi mes aukštiname daugelį metų vykusį Bolivijos liaudies sukilimą, virtusį revoliuciniu vyksmu prieš neoliberalizmą ir gėdingą Bolivijos neoliberalų režimą“²⁰. Revoliucinio judėjimo pakilimas, atvedęs prezidentūron indėną, kokos augintoją fermerį aimarą Moralesą, vyko gerą penketmetį. Viceprezidentu tapęs Linera ėmėsi mažinti socialinę atskirtį, įteisinti vietinių tautų gyvenimo būdus ir tradicines žemėvaldos formas. Esminis tikslas buvo naftos, dujų ir kalnakasybos sektorių valstybinis reguliavimas, siekiant sumažinti užsienio kompanijų savivalę ir perimti dalį sukuriamos pridėamosios vertės, kurią jau būtų galima naudoti socialinėms programoms. Socialistinė retorika buvo nukreipta apskritai ne prieš kapitalizmą, o prieš užsienio kompanijoms besąlygiškai privilegijas teikiančią ir joms rinkos kontrolę perduo-

dančią politiką, kuri didino neoliberalių reformų keliamą masių nepasitenkinimą. Įtvirtinus naujus santykius dujų ir naftos gavyboje, šalies biudžetas ženkliai papilnėjo. 2009 m. buvo priimta naują Bolivijos Daugianacionalinės Valstybės Konstitucija, padėjusi teisinius šios šalies *indėninimo* pagrindus. Jos Preambulėje įrašyta – „Mes paliekame praeityje kolonijinę, respublikinę ir neoliberalią Valstybę“. Linera parašė daug veikalų, atsižvelgdamas į pasaulinio kapitalizmo raidą ir jos poveikį vietiniams socialiniams, kultūriniais ir politiniams santykiams. Politinėje veikloje dėmesingai aiškinosi sukaupiamą patirtį ir gvildeno ryškėjančias naujas socialines bei politines prieštaras. Iškalbingi yra kai kurių jo knygų pavadinimai: *Amazonijos geopolitika: tėvoninės žemėvaldos galia ir kapitalistinis kaupimas* (2012), *Komunitarinis socializmas: epochinis horizontas* (2015). Tačiau vietinių regionų teisės ėmė virsti vietinių elitų kova su centrine valdžia dėl žemės išteklių, ryškėjo autonomizacijos tendencijos, kėlusios politinę „temperatūrą“. Baigęs antrąją kadenciją, prezidentas Moralesas, norėdamas numaldyti vis stiprėjančius radikaliųjų visuomeninių judėjimų susidūrimus visuomenei susipriešinus dėl prezidento rinkimų rezultatų, 2019 m. emigravo. Tačiau įvykusių socialinių, kultūrinių ir politinių pokyčių, taip pat bolivičių naujų savimonės bruožų, stiprinančių jų tautinį, o sykiu ir nacionalinį tapatumą, bei jų dalyvavimo kuriant naują valstybę patirties jau nebus galima atšaukti.

Ekvadore po ilgų nestabilumo, kovų ir perversmų dešimtmečių 2006 m. prezidento rinkimus laimėjo Rafaelis Correa su plačius visuomenės sluoksnius

20 Moreiras, Alberto. Democracy in Latin America: Alvaro Garcia Linera. *Culture, Theory and Critique* 56(3), 2015, p. 267. DOI: 10.1080/14735784.2015.1070976

patraukusia „Piliečių revoliucijos“ idėja. Ėmėsi įgyvendinti demokratines pertvaras kartu su valstybės vaidmens gamtos išteklių gavybos industrijose didinimu. Diegė radikalios tiesioginės demokratijos formas, plėtė valstybinio reguliavimo sritis, žymiai padidino socialinių programų finansavimą, į valstybės valdymą įraukė prigimtinių genčių atstovus. tačiau, kaip Bolivijoje bei kai kuriose kitose šalyse, reformos ėmė strigti, ryškėjo regioninių lyderių kova dėl savo interesų, daugėjo konfliktų su žiniasklaida, ypač didžiųjų korporacijų interesus aptarnaujančia, tad amžiaus pradžioje Venesuelos prezidento Hugo Chavezo patarėjo Heinzo Dietericho Steffano paskleista mintis apie būtinumą kurti „XXI amžiaus socializmą“ ėmė blėsti, nors „2008 m. 11 iš 18 Lotynų Amerikos šalių vyriausybės buvo centro kairės ar kairės“²¹. Tas socializmas buvo suvokiamas kaip antitezė sovietiniam, kuris pasirodė esąs totalitarinis ir istoriškai bankrutavęs, o Lotynų Amerikos kaip tik ir skatino naujas tiesioginės demokratijos formas, sugyvenimą su kapitalizmu valstybinio reguliavimo pagrindu. Revoliucinių judėjimų, socializmo idėjų išplitimo, demokratijos plėtros, ekologinės savimonės ugdymo, kovos su pragaištingomis neoliberaliosiomis reformomis patirtis ir jos apmąstymas svarbus ir kitiems pasaulio regionams, tik, deja, kaip minėjome, menkai žinomas, juolab pasitelkiamas²².

Vietoje išvadų

Pastaraisiais metais vykstantys politiniai pokyčiai bei slinktytys įvairiose Lotynų Amerikos šalyse rodo šį civilizacinį regioną išliekant politiškai karštą – keičiasi vyriausybės, kai kur grįžta valdžion senasis proamerikietiškas elitas, gerokai pasipelnęs iš vakarietiškujų neoliberaliujų reformų, tačiau sykiu stiprėja aplinkosauginis sąmoningumas ir aršėja kova už prigimtinių tautų bei tautelių teises į savąsias gyvenamąsias vietas, į savuosius gyvenimo ir sugyvenimo su aplinka būdus, tų vietovių biologinę ir genetinę apsaugą. Kaip esminis tokios apsaugos sandas išskirtinas vietiniams šventų vietų, vietovių ir objektų teisinė apsauga. Kai kurių šalių įstatymuose tai jau įtvirtinama, tačiau tokios apsaugos reikalingų „objektų“ daugybė, tad vietinių tautų teises ginantys aplinkosauginiai judėjimai, kuriuose ryškus teologinis ir politinis vietinių išlaisvinimo iš šiuolaikinės neokolonijinės vergovės imperatyvas, vis labiau plečia kovos lauką, pasitelkdami tarptautines pajėgas ir skleisdami kultūrų ir civilizacijų dialogo idėjas. Juk įsisąmoninti Pačamama šventumą ir žmonijos, kaip rūšies, atsakomybę už žemėje tarpstančią gyvybę bei jos ateitį svarbu visų civilizacijų ir visų tikėjimų žmonėms.

the Latin Americanization of Europe. *Third World Quarterly* 30(1), 2009, p. 163–179.

21 Montanez, Julio Ramirez. The XXI century socialism in the context of the new Latin American left. *Civilizar Ciencias Sociales y Humanas* 17(33), 2017, p. 101. DOI: <http://dx.doi.org/10.22518/16578953.902>

22 Teivainen, Tevo. The Pedagogy of Global Development: the promotion of electoral democracy and

Literatūra

Arguedas, José María. *Formacion de una cultura indoamericana*. Mexico: Siglo XXI editores, 1975.

Birss, M. Criminalizing environmental activism: As threats to the environment increase across Latin America, new laws and police practice take aim against the front line activists defending their land and resources. *NACLA Report on the Americas* 49(3), 2017, p. 315–322.

Boff, Leonardo. *Liberation Theology and Ecology: Alternative, Confrontation or Complementarity*. Boff, Leonardo and Virgilio P. Elizondo (eds.). *Ecology and Poverty: Cry of the Earth, Cry of the Poor*. London: Maryknoll; New York: SCM Press, 1995, pp. 67–77.

Canclini, Nestor Garsia. *Consumers and Citizens: Globalization and Multicultural Conflicts*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 2001.

Dussel, Enrique. Eurocentrism and Modernity (Introduction to the Frankfurt Lectures). *boundary 2*. The Postmodernism Debate in Latin America. 20(3), 1993, pp. 65–76.

Eskobar, Arturo. Latin America at a Crossroads: Alternative modernizations, post-liberalism, or post-development? *Cultural Studies* 24(1), 2010, pp 1–65.

Hale, Charles R. Cultural Politics of Identity in Latin America. *Annual Review of Anthropology*. 26, 1997, pp. 567–690.

Kamp, Monika. Neobaroque: Latin America's Alternative Modernity. *Comparative Literature* 58(2), 2006, pp. 128–152.

Martines-Echazabal, Lourdes. *Mestizaje and the Discourse of National / Cultural Identity in Latin America, 1845–1959*. *Latin American Perspectives*, Issue 100, 25(3), 1998, pp. 21–42.

McLaren, Peter. *Pedagogy of Insurrection: From Resurrection to*

Revolution. New York: Peter Lang, 2015.

McLaren, Peter and Petard Jandric. From liberation to salvation: Revolutionary critical pedagogy meets liberation theology. *Policy Futures in Education* 15(5), 2017, pp. 620–652.

Montanez, Julio Ramirez. The XXI century socialism in the context of the new Latin American left. *Civilizar Ciencias Sociales y Humanas* 17(33), 2017, pp. 97–112. DOI: <http://dx.doi.org/10.22518/16578953.902>

Moreiras, Alberto. Democracy in Latin America: Alvaro Garcia Linera. *Culture, Theory and Critique* 56(3), 2015, pp. 266–282. DOI: 10.1080/14735784.2015.1070976

Platt, Tristan. 1992. Writing, Shamanism and Identity, or Voices from Abya-Yala. *History Workshop Journal* 34, pp. 132–147.

Rubavicius, Vytautas. The Importance of

Civilizational Imagination in Contemporary Geopolitics. *Dialogue and Universalism* 30(3), 2020, pp. 55–74.

Sandoval, Ciro A. and Boschetto-Sandoval (eds.). *José María Arguedas: Reconsiderations for Latin American Cultural Studies*. Athens: Ohio University Press, 1998.

Teivainen, Tevo. The Pedagogy of Global Development: the promotion of electoral democracy and the Latin Americanization of Europe. *Third World Quarterly* 30(1), 2009, pp. 163–179.

Telles, Edward and Tiena Paschel. Who is Black, White, or Mixed Race? How Skin Color, Status, and Nation Shape Racial Classification in Latin America. *American Journal of Sociology* 20(3), 2014, pp. 864–907.

Telles, Edward and Denia Garsia. *Mestizaje and Public Opinion in Latin America*. *Latin American Research Review* 48(3), 2013, pp. 130–152.